

УДК 371.132.3.091.12.011

DOI:

Ірина Андрощук, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва

Хмельницького національного університету

Ігор Андрощук, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва

Хмельницького національного університету

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті акцентовано увагу на проблемі обґрунтування методологічних підходів щодо підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів. Наголошено на значенні методологічного підходу з позиції взаємозв'язку змісту освіти й способів його реалізації, що забезпечує концептуальну єдність теоретико-методологічних засад у процесі їх реалізації в освітньому процесі. Виділено основні характеристики методологічного підходу: комплексний характер і сукупність ідей. Схарактеризовано такі основні методологічні підходи: системний, синергетичний, культурологічний, аксіологічний, діяльнісний, інформаційний.

Ключові слова: методологічний підхід; підготовка майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів; громадянська відповідальність; заклади освіти.

Лім. 10.

Iryna Androshchuk, Doctor of Science (Pedagogy), Professor,

Head of the Technological and Professional Education and Decorative Arts Department
Khmelnitskyi National University

Ihor Androshchuk, Doctor of Science (Pedagogy), Professor,

Professor of the Technological and Professional Education and Decorative Arts Department
Khmelnitskyi National University

METHODOLOGICAL APPROACHES TO TRAINING FUTURE TEACHERS TO DEVELOP CIVIC RESPONSIBILITY IN PUPILS

The article justifies methodological approaches to training future teachers to develop civic responsibility in pupils. It focuses on the role of a methodological approach in light of the links between education content and ways of its implementation. In turn, this ensures a conceptual unity of theoretical-methodological principles during their introduction into the educational process. The article identifies the main features of a methodological approach, such as its complex nature and unity of ideas. Importantly, it describes the following methodological approaches: systematic, synergistic, cultural, axiological, activity-related and information. A systematic approach allows one to characterize the training of future teachers to develop civic responsibility in pupils via the links between its components and real factors affecting the progress of this process. A synergistic approach makes it possible to consider it as a dynamic process characterized by both crises and elevation, which requires constant reflection and self-reflection. A cultural approach seeks to develop future specialists' moral qualities, axiological orientations and outlook, which lead to civic education, law-abidingness, patriotism and willingness to acquire experience in civic engagement activities. An axiological approach is aimed at nurturing a system of civic values based on solidarity and responsibility, mutual respect, justice and equality of all before the law regardless of origin and religious beliefs. An activity-related approach implies involving future specialists in civic processes, and social life, within which civic values are manifested, as well as one's attitude to the rights and freedoms of other people, rules and norms of behaviour, and cultural social norms are learned. An information approach enables one to consider the influence of information processes on the personality development of future teachers, their national identity, patriotism and sense of duty to the state and society.

Keywords: methodological approach; training future teachers to develop civic responsibility in pupils, civic responsibility; education institution.

Постановка проблеми у загальному її вигляді. У контексті сучасних подій, зумовлених військовою агресією на території України, особливої актуальності набуває проблема формування громадянської відповідальності

у кожного громадянина незалежної держави. Саме активний і відповідальний громадянин, з чіткою громадянською позицією та здатністю до реалізації своїх громадянських обов'язків є запорукою розвитку суверенної й незалежної,

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ

правової й демократичної держави, головною цінністю для якого є життя, честь, гідність, недоторканність іншої людини. Важливою у цьому процесі вбачається роль педагога, який скеровує цей процес, забезпечує формування в учнів знань про демократичні засади розвитку суспільства, національну культуру українського народу, його історію та традиції, необхідність збереження звичаїв та української мови як засобу самоідентифікації народу. Саме вчитель в освітньому процесі акцентує увагу й здійснює виховання в учнів поваги до Батьківщини, її мови та традицій, відповідальності, толерантності до представників інших культур, необхідності дотримання прав людини, рівності й свободи, цінності життя іншої людини; розвиває здатність критично мислити, уміння висловлювати власну позицію та робити свідомий вибір, ґрунтуючись на цінностях демократичного суспільства, поважати погляди й позицію інших людей.

Актуальність означеної проблеми обумовлена й нормативними документами, зокрема Конституцією України, Законом України “Про освіту”, Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501, Указом Президента України від 1 грудня 2016 р. № 534 “Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері”, розпорядженням Кабінету міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні” від 3 жовтня 2018 р. № 710-р., Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради (ЄС) (2006) та ін. Враховуючи ці аспекти, потребує оновлення сам процес підготовки майбутніх вчителів, теоретико-методологічні засади реалізації означеного процесу. Адже успішність цього процесу визначається відповідними методологічними підходами, на яких базується підготовка майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів у закладах вищої освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Відзначимо, що теоретико-методологічні аспекти професійної освіти є результатом наукових досліджень І. Беха, С. Гончаренка, А. Гуржія, О. Дубасенюк, Л. Єршової, П. Лузана, Р. Романової, В. Ягупова та ін. Проблема професійної підготовки педагогів була предметом дослідження І. Андрощук, І. Андрощука, Р. Гуревича, І. Зязюна, О. Коберника, А. Кузьминського, М. Курача, О. Радкевич, Н. Ничкало, Л. Хомич, А. Цини, С. Ящука та ін. Особливості формування громадянської відповідальності учасників освітнього процесу

висвітлено у працях Т. Аболіної, Г. Балла, І. О. Бескорсової, Н. Богомолової, Т. Васютіної, І. Вітковської, Н. Головка, Н. Дубравської, В. Канке, О. Кислої, О. Кошелева, Е. Левченко, О. Пометун, М. Савчиної, О. Сухомлинської, І. Фриз та ін. Однак проблемі обґрунтування методологічних підходів підготовки майбутніх учителів саме до формування громадянської відповідальності учнів науковцями й дослідниками не приділено належної уваги.

Мета статті полягає у характеристиці поняття “методологічний підхід”, визначенні й обґрунтуванні методологічних підходів, що забезпечують успішність підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано такі методи: аналіз і синтез наукових джерел, нормативних документів з проблеми дослідження з метою виокремлення найбільш ефективних методологічних підходів, абстрагування для виокремлення суттєвих характеристик обґрунтованих методологічних підходів у контексті проблеми дослідження, узагальнення і систематизація результатів аналізу та формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування методологічних підходів як методологічної основи розв’язання проблеми підготовки майбутніх учителів є важливим завданням дослідження. Зауважимо, що чітке визначення й обґрунтування методології пізнання дає змогу, з одного боку, визначити способи, техніку й методи дослідження, з іншого – схарактеризувати концептуальні засади, що є певними вихідними умовами реалізації мети дослідження. С. Гончаренко наголошував, що в широкому аспекті методологію розглядають як систему відповідних принципів і способів вивчення й побудови теоретичної та практичної діяльності у ході дослідження [4]. Методологія наукового пізнання дає змогу систематизувати наукове знання з подальшим його використанням для розвитку науки й освіти. Одним з важливих методологічних знань є знання методологічних підходів, що можуть бути реалізованими на одному з таких рівнів: філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому, технологічному.

На сьогодні у педагогічній науці використовуються різні трактування поняття “методологічний підхід”. Зокрема поняття “підхід”, з одного боку потрактовують як певну вихідну позицію, вихідний принцип, що висвітлює базисні положення [7; 9], з іншого – напрям вивчення того чи того предмета

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ

дослідження [3]. Наукову цінність у контексті нашого дослідження становить визначення підходу з позиції взаємозв'язку змісту освіти й способів його реалізації, що забезпечує концептуальну єдність теоретико-методологічних засад у процесі їх реалізації в освітньому процесі.

Методологічний підхід у науковій літературі розглядається з позиції способу наукового пізнання, що забезпечує вивчення можливих напрямів перетворення людиною навколишнього середовища, дає змогу встановити загальні педагогічні закономірності, з врахуванням яких здійснюватиметься процес підготовки майбутніх учителів [2]. Однак деякі науковці заперечують таке трактування підходу й зазначають, що ці характеристики більше відповідають методу пізнання [5]. Методологічний підхід є ширшим поняттям, яке окреслює основний напрям, стратегію розв'язання певної наукової проблеми і виступає своєрідним методологічним базисом, який дає змогу оцінювати ефективність методів пізнання. У контексті цього основними характеристиками методологічного підходу є: комплексний характер, що дає змогу здійснювати пізнання та практичну діяльність з урахуванням індивідуальної та групової свідомості, сучасного стану розвитку наукового знання й матеріальних умов реалізації цієї наукової діяльності; сукупність ідей, що характеризують світоглядну позицію науковця та відображають стратегію, способи, процедури й прийоми дослідження [5; 6].

Обгрунтовуючи методологічні підходи, нами враховано особливості підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів у закладах вищої освіти. Зауважимо, що підготовку майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів потрактуємо як цілісний системний процес, що містить структурні компоненти (мету, зміст підготовки, форми, методи та технології навчання, результат), які взаємодіють між собою та забезпечують формування особистості майбутнього педагога – громадянина своєї держави, якому властиві високий рівень національної свідомості та патріотизму, потреба у збереженні й примноженні національних традицій, має чітку громадянську позицію, здатний до прийняття рішень і відповідальності за їх наслідки у педагогічній й громадській діяльності, що ґрунтуються на цінностях правових норм, повазі до державної мови та символів, передбачають активну участь у громадському житті держави та суспільства [1]. Відповідно до цих всіх аспектів, нами виокремлено такі основні методологічні підходи: системний, синергетичний,

культурологічний, аксіологічний, діяльнісний, інформаційний.

Враховуючи, що підготовка майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів, як і формування громадянської відповідальності учнів – цілісний й системний процес, важлива роль у його реалізації належить системному підходу. Процес підготовки майбутнього фахівця, зокрема і вчителя містить структурні компоненти (мета; зміст підготовки; етапи; технології, форми і методи навчання; суб'єкти освітнього процесу; очікуваний результат), які перебувають у постійній взаємодії між собою. Відповідно зміна одного зі структурних компонентів призводить до змін в інших [8]. Тому процес підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів розглядаємо як систему, елементи якої взаємодіють та перебувають у постійному взаємовпливові та взаєморозвиткові. Саме системний підхід дає змогу цілісно схарактеризувати й описати процес підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів з урахуванням взаємозв'язків між її компонентами, реальних потреб і чинників, що впливають на успішність цього процесу. Таким чином, системний підхід використовується для обґрунтування й розроблення системи підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів, опису структурних компонентів цієї системи та її упровадження в практику закладів вищої освіти.

Підготовка майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів передбачає міждисциплінарну інтеграцію громадянської й педагогічної освіти, ґрунтується на уявленнях особистості про суспільство, ідентифікації себе й своєї ролі у ньому. Це процес, що характеризується самоорганізацією й саморозвитком й залежить від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників і умов [10]. У контексті цього ще одним важливим методологічним підходом виділяємо синергетичний. Його реалізація дає змогу розглядати підготовку майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів як динамічний процес, якому властиві як кризи, так і піднесення, що потребує постійної рефлексії й саморефлексії. Цей процес є прогнозованим, оскільки базується на аналізі стану й зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності, проєктуванні найбільш успішних напрямів його реалізації за результатами аналізу. Сам результат підготовки майбутньої вчительки – готовність до формування громадянської

відповідальності учнів – є складною системою, що також уміщує систему взаємопов'язаних компонентів (мотиваційний, гностичний, діяльнісний, рефлексивний) і є необхідним для формування нової генерації суспільства.

Культурологічний підхід акцентує увагу на людині, яка є унікальною індивідуальністю й розглядає освітнє середовище з позиції культурологічного феномену. Підготовка майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів у контексті культурологічного підходу передбачає, що громадянська культура є одночасно і змістовою складовою підготовки майбутнього вчителя, і результатом його підготовки. Культурологічний підхід реалізується через спрямованість на розвиток моральних, духовних якостей майбутнього фахівця, його ціннісних орієнтацій, світогляду, що сприяють формуванню громадянської освіченості, законслухняності, патріотизму, набуттю досвіду громадянської діяльності. При цьому важливим є культивування прав, гідності й свобод кожної людини, формування здатності й готовності захищати свої права, прихильність до цінностей демократії. Культурологічний підхід у підготовці майбутніх вчителів забезпечує їх успішну соціалізацію, взаємодію з іншими членами суспільства. Це дає змогу продукувати не лише власні, а й колективні рішення певних проблем, толерантно їх розв'язувати поєднуючи особисті інтереси з потребами суспільства із врахуванням соціальних норм, самореалізовуватися, зокрема у діяльності громадських інститутів, та нести відповідальність за свої рішення перед суспільством. Відзначимо, що практичну цінність у межах реалізації цього підходу становить принцип інтеркультурності, що забезпечує співвіднесення й зіставлення громадянських цінностей людини як представника своєї держави із загальними цінностями людства.

Реалізація аксіологічного підходу у підготовці майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів спрямована на формування системи громадянських цінностей на засадах солідарності й відповідальності, взаємоповаги один до одного, справедливості й рівності всіх перед законом незалежно від походження, релігійних переконань, статі. Саме в межах реалізації цього підходу майбутній вчитель має змогу усвідомити громадянські цінності власні, держави та суспільства загалом. Громадянські цінності є ключовою категорією для формування громадянської свідомості, чіткого розуміння й усвідомлення правил поведінки у демократичному суспільстві, що, зі свого боку забезпечує

формування громадянської відповідальності, зокрема й у майбутніх учителів. Систему фундаментальних цінностей, на яких базується формування громадянської відповідальності загалом, становлять життя й здоров'я кожної людини, її гідність, право на освіту, працю, творчість. Акцентуємо важливість у підготовці майбутніх учителів зосередити увагу на їхній громадянській активності, яка неможлива без знань людиною своїх прав та обов'язків. Цінності та ідеали, що панують в суспільстві та є особистісно значимими визначають мотиви поведінки майбутнього фахівця, його прагнення й потреби. Розвиток та становлення майбутнього учителя відбувається у соціумі, суспільстві з певними цінностями, у т. ч. громадянськими. Саме його ставлення до певних цінностей, національна самоідентифікація детермінують ті чи інші норми поведінки у суспільстві. Тому так важливо навчити здобувачів вищої освіти самостійно аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати і на цій основі формувати власні погляди й переконання. Адже без цього неможливо в майбутньому їм формувати у своїх учнів громадянську відповідальність.

Ефективність підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів забезпечується діяльнісним підходом. Його характерною особливістю є залучення до предметної діяльності, активної взаємодії, різних форм активності (професійної, навчальної, наукової, громадської) учасників освітнього процесу. Для забезпечення успішності діяльності й реалізації діяльнісного підходу важливо чітко визначити мету діяльності, засоби її реалізації, умови й технології, а також результат. Саме діяльнісний підхід забезпечує активне включення майбутнього фахівця у громадянські процеси, суспільне життя, де проявляються громадянські цінності, ставлення до прав і свобод інших людей, опановуються правила і норми поведінки, культурні суспільні норми й несуть громадянську відповідальність за свої дії, вчинки та поведінку. Цей підхід дає змогу усвідомити майбутньому педагогу свою роль у житті суспільства, реалізовувати свої права, брати активну участь у громадському житті суспільства, висловлюючи активну громадянську позицію і нести громадянську відповідальність за свої дії й вчинки перед суспільством. Крім того, важливим є набуття майбутніми педагогами досвіду у соціально-політичному житті суспільства і держави загалом, діяльності громадських організацій.

Враховуючи, що підготовка майбутнього

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ

учителя відбувається в інформаційному середовищі, а формування громадянської відповідальності потребує постійної взаємодії з інформаційними процесами в суспільстві доцільним є врахування інформаційного підходу. Реалізація інформаційного підходу у підготовці майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів дає змогу враховувати вплив інформаційних процесів на розвиток і становлення особистості майбутнього педагога, на формування його національної ідентичності, патріотизму, почуття обов'язку перед державою та суспільством. Зовнішнє середовище є складною інформаційною системою, яка уміщує у собі такі підсистеми: "природа", "суспільство", "людина". Тому важливо у процесі підготовки майбутнього вчителя до формування громадянської відповідальності учнів враховувати інформаційні процеси, що відбуваються у кожній з трьох підсистем, та їх взаємодію. Це сприяє соціальній комунікації, створенню цілісної картини світу і суспільних процесів, які у ньому відбуваються, а отже, забезпечує формування власної точки зору й позиції щодо подій як у нашій, так й інших державах.

Відзначимо, що це основні методологічні підходи, на яких хотіли акцентувати увагу в контексті підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів. Однак не менш важливим є врахування особистісного, компетентнісного, акмеологічного та інших підходів. Саме сукупність методологічних підходів, що взаємодоповнюють один одного, дає змогу забезпечити цілісність наукового пізнання проблеми дослідження, успішність підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти, зокрема і до формування громадянської відповідальності учнів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, чітке визначення й обґрунтування методології пізнання дає змогу визначити способи, техніку й методи, схарактеризувати концептуальні засади дослідження. Методологічний підхід є поняттям, яке окреслює основний напрям, стратегію вирішення наукової проблеми, дає змогу оцінювати ефективність методів пізнання. За результатами дослідження виокремлено такі основні методологічні підходи: системний, синергетичний, культурологічний, аксіологічний, діяльнісний, інформаційний. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов та розробленні методики підготовки майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. Формування громадянської відповідальності у майбутніх учителів як важлива складова професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2022. № 1(115). С. 3–12.
2. Андрощук І.В. Підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності: теорія і методика : монографія. Хмельницький, 2017. 455 с.
3. Аносов І. П., Елькін М. В., Головка М.М., Коробченко А. А. Основи науково-педагогічних досліджень: навч. посібник. Мелітополь, 2015. 218 с.
4. Гончаренко С. У. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посібник. Київ, 2003. 323 с.
5. Кельман М.С. Співвідношення методу і методологічного підходу у юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2009. № 3. С. 3–14.
6. Кельман М.С. Теоретико-методологічні підходи до аналізу співвідношення громадянського суспільства та держави. *Право України*. Київ, 2010. № 6. С. 93–101.
7. Кисла О.Ф., Коваль В.О. Підготовка майбутніх учителів до формування громадянської відповідальності молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*. Київ, 2020. № 24, Т.1, С. 184–188.
8. Лукашевич О. Системний підхід у дослідженні громадянського розвитку особистості. *Системний аналіз в управлінні освітою : міжгалузеві дослідження : збірник наукових праць*. Київ, 2020. № 1. С. 99–105.
9. Ляховська Ю. Методологічні підходи до формування громадянської культури в майбутніх учителів іноземної мови. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2021. № 7–8 (193-194). С. 146–153. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/242621/240571>
10. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія. Харків, 2012. 348 с.

REFERENCES

1. Androshchuk, I. (2002). Formuvannia hromadianskoi vidpovidalnosti u maibutnikh uchyteliv yak vazhlyva skladova profesiinoi pidhotovky [Developing teachers' civic responsibility as an important component of professional training]. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*. Sumy, Vol. 1(115), pp. 3–12. [in Ukrainian].
2. Androshchuk, I.V. (2017). Pidhotovka maibutnikh vchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii do pedahohichnoi vziaimodii u profesiinii diialnosti: teoriia i metodyka [Training future handicraft and technology teachers for pedagogical interaction in professional activity: theory and methods]. Khmelnytskyi, 455 p. [in Ukrainian].
3. Anosov, I.P., Elkin, M.V., Holovkova, M.M., & Korobchenko, A.A. (2015). Osnovy naukovopedahohichnykh doslidzhen [The basics of educational research]. Melitopol, 218 p. [in Ukrainian].
4. Honcharenko, S.U. (2003). Metodyka navchannia i naukovykh doslidzhen u vyshchii shkoli [Methods of

---

---

training and research in higher education]. Kyiv, 323 p. [in Ukrainian].

5. Kelman, M.S. (2009). Spivvidnoshennia metodu i metodolohichnoho pidkhotu u yurydychnii nauki [The relationship between method and methodological approach in legal science]. *Journal of Lviv State University of Internal Affairs*. Lviv, No. 3, pp. 3 – 14. [in Ukrainian].

6. Kelman, M.S. (2010). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do analizu spivvidnoshennia hromadianskoho suspilstva ta derzhavny [Theoretical-methodological approaches to analyzing the relationship between civic society and the state]. *Law of Ukraine*. Kyiv, No. 6, pp. 93 – 101. [in Ukrainian].

7. Kysla, O.F., & Koval, V.O. (2020). Pidhotovka maibutnikh vchyteliv do formuvannia hromadianskoi vidpovidalnosti molodshykh shkoliariv [Training future teachers to develop civic responsibility in younger pupils]. *Innovative Pedagogy*. Kyiv, No. 24, Vol.1, pp. 184 – 188. [in Ukrainian].

8. Lukashevych, O. (2020). Systemnyi pidkhid u doslidzhenni hromadianskoho rozvytku osobystosti [A systematic approach to studying civic development of an individual]. *Systemic Analysis in Education Management: Interdisciplinary Research: A Collection of Scientific Works*. Kyiv, No. 1, pp. 99 - 105. [in Ukrainian].

9. Liakhovska, Yu. (2021). Metodolohichni pidkhody do formuvannia hromadianskoi kultury v maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy [Methodological approaches to developing civic culture in future foreign language teachers]. *Youth and Market. Monthly Scientific-Pedagogical Journal*. Drohobych, No. 7 – 8 (193-194), pp. 146 – 153. Available at: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/242621/240571>. [in Ukrainian].

10. Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen [Scientific approaches to educational research]. (2012). Kharkiv, 348 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.05.2022
